

1 Het recht van intellectuele eigendom

1.1 Intellectuele eigendom: 'werken met het hoofd'

Er zijn veel manieren om aan de kost te komen. Waar vroeger de meeste mensen hun geld verdienden met het werken met hun handen, verdient een meerderheid van de bevolking nu zijn salaris met het 'werken met zijn hoofd'. In onze economie is op deze manier de nadruk verschoven van het vervaardigen en verhandelen van tastbare goederen en waren naar het geld verdienen met dienstverlening en intellectuele arbeid. De voortbrengselen van deze intellectuele arbeid zijn zeer divers, maar vaak zal het gaan om iets dat je een 'informatieproduct' zou kunnen noemen. Denk hierbij bijvoorbeeld aan brieven of e-mailberichten, een onderzoeksrapport, memoranda, een mondelinge presentatie of een tijdschriftartikel of boek, maar ook aan een technische uitvinding, een muziekstuk, een foto of film, software, een website, een databank of een herkenningsteken ('merk') dat te gebruiken is voor een product of een dienst. In een juridische werkomgeving kan je denken aan een juridisch advies, een dagvaarding, een contract, een bezwaarschrift, een rechterlijk vonnis of een conceptwettekst.

Zoals tastbare producten een economische waarde hebben, zo vertegenwoordigen ook informatieproducten een bepaalde waarde. Veel informatieproducten zijn dusdanig bruikbaar en nuttig, dat het publiek er een financiële vergoeding voor over heeft om het betreffende product te mogen gebruiken. Uitgevers, softwareproducenten, filmmaatschappijen, architecten, kunstenaars, auteurs en tal van andere partijen in onze economie verwerven hun inkomen dankzij een rechtstelsysteem dat de inspanningen die ze hebben geleverd om hun informatieproducten te maken, beloont. We noemen dit geheel van regels dat betrekking heeft op het gebruik van informatieproducten het recht van intellectuele eigendom (IE-recht).

1.2 Privaatrechtelijke en intellectuele eigendom

De term ‘intellectuele eigendom’ lijkt te suggereren dat er, bijvoorbeeld bij het auteursrecht, sprake is van privaatrechtelijke eigendom in de zin van artikel 5:1 van het Burgerlijk Wetboek (BW). Dit is niet het geval. Hoewel er een sterke overeenkomst bestaat tussen de twee rechtssoorten, zijn er ook verschillen. De belangrijkste overeenkomst schuilt in het feit dat er in beide gevallen sprake is van ‘het meest omvattende recht’ dat een persoon kan hebben, waarbij het bij intellectuele eigendom gaat om een recht ten aanzien van (het gebruik van) een informatieproduct en bij privaatrechtelijke eigendom om een recht ten aanzien van een zaak; je kan in beide situaties spreken van een absoluut en meestal exclusief en vergaand zeggenschapsrecht. Een intellectueel eigendomsrecht is, net als reguliere eigendom, inroepbaar tegen iedere willekeurige derde partij en het heeft daarmee een absoluut karakter.

In de genoemde overeenkomsten gaan direct ook enkele verschillen schuil. Een intellectueel eigendomsrecht is namelijk vaak minder exclusief dan gewone eigendom; zo is het niet ongebruikelijk dat er meerdere rechthebbenden zijn ten aanzien van een auteursrecht of een merk. Daarnaast moet worden geconstateerd dat de intellectuele eigendomsrechten over het algemeen minder absoluut zijn dan de gewone privaatrechtelijke eigendom; zo kent zowel het auteursrecht als het databankenrecht een aantal wettelijke beperkingen van de zeggenschap die de rechthebbende heeft te dulden en die in het reguliere eigendomsrecht niet te vinden zijn. Een laatste wezenlijk verschil tussen intellectuele eigendomsrechten en de ‘gewone’ eigendom is dat de meeste rechten van intellectuele eigendom beperkt zijn in de tijd. Het auteursrecht vervalt bijvoorbeeld zeventig jaar na de dood van de maker van het beschermde werk. Het privaatrechtelijke eigendomsrecht kent deze tijdsbeperking, in beginsel, niet.

1.3 Het doel van het IE-recht

Van oudsher is het het doel van het recht van intellectuele eigendom om de inspanningen van de maker of bedenker van een intellectueel product te belonen. De juridische beloning die het IE-recht geeft, heeft meestal de vorm van een alleenrecht op het gebruik van het betreffende product. De maker/bedenker kan dit alleenrecht vervolgens financieel uitbuiten door derde partijen tegen betaling toestemming te geven zijn product te gebruiken. Een niet onbelangrijk element in de beloning die het IE-recht biedt aan een ‘werker met het hoofd’, zeker waar

het gaat om de meer artistieke en niet zozeer commerciële producten, wordt gevormd door de zeggenschap van de maker over wat anderen zijn ‘geesteskind’ mogen ‘aandoen’.

De juridisch verankerde beloning van de makers van informatieproducten heeft, zo is althans de bedoeling, een stimulerende werking op hun creativiteit en daarmee op de innovatie van (informatie)producten. Omdat er IE-recht bestaat, valt er aan creativiteit geld te verdienen en aangezien geld een belangrijke aandrijvende factor is in onze samenleving zal het IE-recht de creativiteit doen toenemen. Bij ‘creativiteit’ moet niet alleen aan de scheppende kracht van de eenling worden gedacht, maar ook aan de investeringen in het bedrijfsleven in onderzoek naar en ontwikkeling van nieuwe producten en diensten. Naast de genoemde stimulerende werking, zou het toekennen van een IE-recht ook de angst van de maker wegnemen om zijn product te delen met andere partijen. Zonder IE-recht zou een derde partij namelijk ongestraft met een door iemand anders gemaakt of bedacht product ‘aan de haal kunnen gaan’, zonder dat de oorspronkelijke maker er ooit iets voor terug zou zien. Het is voor te stellen dat een creatieve geest zonder het IE-recht de neiging zou kunnen krijgen om zijn bedenksel maar aan een zeer select en betrouwbaar gezelschap te openbaren of zelfs helemaal geheim te houden.

Binnen de farmaceutische industrie worden omvangrijke financiële investeringen gedaan in ‘research & development’ gericht op het op de markt brengen van nieuwe of verbeterde medicijnen. Op basis van het IE-recht kan een farmaceutische onderneming die een nieuw medicijn heeft ontwikkeld het – in tijd beperkte – alleenrecht krijgen om dat medicijn te verkopen. Dit alleenrecht stelt de farmaceut in staat om zijn investeringen in onderzoek en ontwikkeling terug te verdienen en wellicht ook winst te maken. Zou de farmaceutische onderneming de investeringen in ‘research & development’ wel gedaan hebben zonder IE-rechtelijke bescherming van het eindresultaat daarvan? Het IE-recht, waaronder ook het ‘geneesmiddelenrecht’ wordt geschaard, maakt innovatief ondernemen lonend.

Het IE-recht wil dus niet alleen de hoeveelheid en de kwaliteit van, bijvoorbeeld, technische uitvindingen en werken van kunst, literatuur en wetenschap positief beïnvloeden, het wil tegelijkertijd ook de verspreiding van allerlei vormen van informatieproducten bevorderen. Hier is een groot belang mee gediend, want een optimale verspreiding van vernieuwende informatie en innovatieve producten

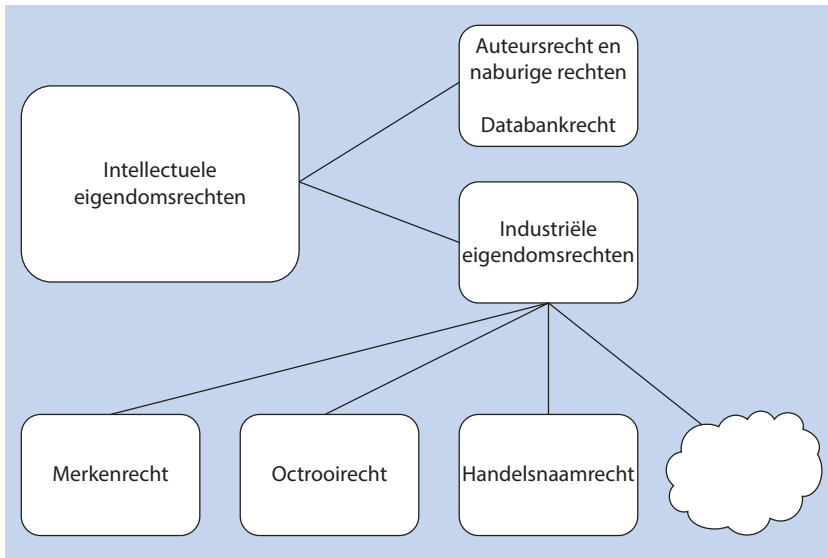
zorgt voor een vooruitgang van de economische welvaart, het maatschappelijke welzijn en de culturele ontwikkeling.

1.4 Verschijningsvormen van het IE-recht

Het IE-recht kent vele gedaantes en rechtsbronnen. De bekendste verschijningsvormen van het IE-recht zijn het auteursrecht, het merkenrecht, het octrooirecht, het databankenrecht en het handelsnaamrecht, maar er zijn nog meer vormen van het recht van intellectuele eigendom. Zo bestaan er bijvoorbeeld nog het kwekersrecht, het tekeningen- en modellenrecht en het zogenoemde halfgeleidersrecht. Als het IE-recht geen soelaas (meer) biedt, kan soms en onder strikte voorwaarden, namelijk als er sprake is van ongeoorloofde mededinging bijvoorbeeld in de vorm van zogenoemde ‘slaafse nabootsing’, nog een beroep worden gedaan op de onrechtmatige daad. Bedrijfsgeheimen worden sinds oktober 2018 beschermd onder de Wet bescherming bedrijfsgeheimen.

In het kader van dit boek zal inhoudelijk alleen ingegaan worden op die vormen van het IE-recht waarvan de kans het grootste is dat men er in een gedigitaliseerde werkomgeving mee wordt geconfronteerd: dit zijn het auteursrecht, het merkenrecht en het databankenrecht. Daarnaast wordt aandacht besteed aan het octrooirecht en zal worden stilgestaan bij de juridische aspecten van internetdomeinnamen.

Een veel gehanteerde onderverdeling in het geheel van IE-rechten is die in, aan de ene kant, het auteursrecht, de naburige rechten en het databankenrecht, aan de andere kant, de rechten van industriële eigendom.

Figuur 1 Schematische indeling van het IE-recht

Bron: S.C. Huisjes

De tweedeling in het bovenstaande model in enerzijds het auteursrecht (e.a.) en anderzijds de industriële eigendomsrechten vindt haar oorsprong in de vraag voor wie de betreffende IE-rechten feitelijk van belang (kunnen) zijn. Terwijl het bij het auteursrecht (e.a.) vaak gaat om het recht van een individuele, natuurlijke persoon, die niet noodzakelijkerwijs commercieel actief hoeft te zijn, zijn industriële eigendomsrechten – de naam zegt het al – in de eerste plaats bedoeld om binnen het bedrijfsleven en door rechtspersonen te worden gebruikt. De tweedeling wil overigens zeker niet zeggen dat het auteursrecht, de naburige rechten en het databankenrecht geen rol zouden spelen in het bedrijfsleven. Dit is wel degelijk het geval.

De naburige rechten zijn nauw gerelateerd aan het auteursrecht. Zij geven uitvoerende artiesten, zoals muzikanten, toneelspelers, dansers en zangers, de mogelijkheid om zeggenschap uit te oefenen over de opname, verveelvoudiging en openbaarmaking van hun uitvoering van oorspronkelijke werken. Bovendien geeft de Wet op de naburige rechten de artiesten het recht om daar een billijke vergoeding voor te ontvangen.

1.5 Intellectuele eigendom en digitalisering

Onder juristen is al vele jaren een discussie gaande over de wenselijkheid van het onverkort toepassen van het IE-recht in een digitale omgeving. Met name de wijde introductie en het intensieve gebruik van internet heeft aan deze discussie bijgedragen. Tegenstanders van toepassing van het IE-recht in een digitale omgeving wijzen erop dat het IE-recht vaak misbruikt wordt en dat bovendien het afdwingen van de naleving van het IE-recht, in de eerste plaats op internet, in praktische zin onmogelijk is. Je zou zelfs kunnen bepleiten dat het stringent toepassen van het IE-recht in de digitale wereld de creatieve vrijheid, de innovatie van informatieproducten en de verspreiding daarvan juist in de weg staat in plaats van dat het deze stimuleert. Daarmee zou het IE-recht zijn doel volledig voorbijschieten. Maar evengoed kunnen we ook niet voorbijgaan aan het feit dat degene die veel heeft geïnvesteerd in een informatieproduct, hetzij in geld, hetzij in intellectuele arbeid, daar op een of andere wijze een beloning voor verdient te ontvangen.

De strijd tegen de illegale verspreiding van muziek- en filmbestanden via torrentsites als The Pirate Bay is illustratief. In Nederland daagde Stichting Brein, belangenbehartiger van de entertainment industrie, in 2010 de ISP's Ziggo en XS4All voor de rechter om deze te dwingen hun klanten niet langer toegang te bieden tot de website van de The Pirate Bay. Aanvankelijk verloor Stichting Brein de rechtszaak, maar uiteindelijk werd zij door de rechter in het gelijk gesteld (Rb. Den Haag 11 januari 2012, ECLI:NL:RBSGR:BV0549). Ook enkele andere grote ISP's, UPC, KPN, T-Mobile en Tele2, werden later door middel van gerechtelijk stappen gedwongen tot een blokkade van The Pirate Bay. De rechtsgrond waar Stichting Brein zich op beroept, is gelegen in artikel 26d van de Auteurswet (Aw). Deze bepaling geeft de rechter de mogelijkheid om op vordering van een auteursrechthebbende tussenpersonen wier diensten door derden worden gebruikt om inbreuk op het auteursrecht te maken, te bevelen die diensten te staken. De gerechtelijke uitspraken veroorzaakten veel discussie. De effectiviteit van de opgeworpen blokkades viel bijvoorbeeld te betwijfelen. Ook voor een weinig technisch aangelegde internetgebruiker zijn deze namelijk relatief gemakkelijk te omzeilen. Tot dezelfde conclusie kwam het hof te Den Haag op 28 januari 2014: in het hoger beroep dat door Ziggo en XS4All was aangespannen oordeelde het Hof dat de blokkades van The Pirate Bay, zo had onderzoek uitgevoerd door TNO aange-

toond, niet hadden gezorgd voor minder auteursrechtsschendingen. De blokkades van Ziggo en XS4All konden dus worden opgeheven. De andere grote providers volgden dit voorbeeld. Is de jarenlange juridische strijd van Stichting Brein tegen The Pirate Bay nu werkelijk helemaal voor niets geweest? Het arrest van de Hoge Raad in het cassatieberoep van Stichting Brein, gewezen in juni 2018 nadat het Hof van Justitie van de Europese Unie (HvJ EU) prejudiciële vragen had beantwoord, heeft hier geen volledig uitsluitsel over gegeven. Stichting Brein zal in de opvatting van de HR als eiser dienen aan te tonen dat de gevorderde blokkades 'effectief en evenredig' zijn.

De toekomst zal leren hoe de regelgevende machten zullen beslissen over de inhoud en reikwijdte van het IE-recht. Daarbij worden zij blootgesteld aan een krachtenveld van aan de ene kant de exploitanten van informatieproducten, die hun oude 'voorrechten' onder het IE-recht onveranderd of zelfs versterkt willen zien, en aan de kant de bepleiters van een zo groot mogelijke informatievrijheid, die voor een volledige afschaffing of hermodellering van het (digitale) IE-recht zijn.

Na jarenlange discussies, die de warme belangstelling van de media genoten, is er in februari 2019 binnen de EU politieke overeenstemming bereikt over de invoering van de Richtlijn Auteursrecht in de digitale eengemaakte markt (EU-richtlijn 2019/790). Artikel 13 van deze richtlijn legt beheerders van internetsites verplichtingen op op het vlak van het tegengaan van auteursrechtinbreuk. De vrees bestaat dat de vrijheid van meningsuiting op internet hierdoor zal worden ingeperkt. Is het pleit nu beslecht in het voordeel van de grootverdieners uit de film- en muziekindustrie? Zullen de sociale media en andere grote internetplatforms alle uploads nu gaan filteren op inbreukmakendheid? Een uitgebreidere behandeling van dit heikele onderwerp is terug te vinden in paragraaf 3.11.

Vragen

1. Wat is het doel van het recht van intellectuele eigendom?
2. Wat zijn de belangrijkste verschillen tussen privaatrechtelijke eigendom en intellectuele eigendom?